

Περιεχόμενα

Εισαγωγή στην ελληνική έκδοση	9
<i>Ειρήνη Ρουφίδου</i>	

Πρόλογος	25
<i>Bernard Golse</i>	

Εισαγωγή	31
<i>Miriam Rasse</i>	

Κεφάλαιο 1	
Δομές πολλαπλής υποδοχής: Ανάμεσα στο ρυθμιστικό πλαίσιο και στους οικονομικούς περιορισμούς, ποιες είναι οι προοπτικές για τις οικογένειες;	43
<i>Anne-Christine Rondineau</i>	

Κεφάλαιο 2	
Η ελεύθερη κινητικότητα στην καθημερινή ζωή	53
<i>Sylvie Lavergne</i>	

Κεφάλαιο 3	
Το αυτόνομο παιχνίδι και η λειτουργία του στην ανάπτυξη του παιδιού	79
<i>Régine Demarthes</i>	

Κεφάλαιο 4	
Αντικείμενα, παιχνίδια και χώροι παιχνιδιού	99
<i>Olivier Gilly</i>	

Κεφάλαιο 5	
Οι φροντίδες: Σε ένα επαγγελματικό πλαίσιο, πώς μπορούν να οργανωθούν οι χρόνοι συνάντησης με τον εαυτό και με τον άλλο;	113
<i>Agnès Lucas - Nicole Navarro</i>	

Κεφάλαιο 6

«Ο παιδαγωγός αναφοράς δεν είναι απαραίτητα αυτός που προτιμάς!»: Ο παιδαγωγός αναφοράς, οι αντικαταστάτες και η ομαδική εργασία 149
Diana Zumstein

Κεφάλαιο 7

Καθημερινές συνομιλίες: Ρόλος και λειτουργίες της ομιλίας που απευθύνουμε στο παιδί κατά την οικοδόμηση της αυτοεκτίμησής του 207
Véronique Sztark

Κεφάλαιο 8

Η διαδικασία της κοινωνικοποίησης:
Μια ματιά στην κατασκευή των σχέσεων μεταξύ των παιδιών, στην αφομοίωση των κανόνων και στις δυσκολίες τους 233
Miriam Rasse

Κεφάλαιο 9

Η πικλεριανή παρατήρηση, στην ομάδα και με τους γονείς 269
Patricia Bondéelle Leyter

Κεφάλαιο 10

Η διαμόρφωση του χώρου: Υποστηρικτική και περιέχουσα λειτουργία 287
Jean-Robert Appell

Κεφάλαιο 11

Και οι γονείς σε όλα αυτά; 315
Isabelle Deligne - Véronique Sztark

Κεφάλαιο 12

Η υποδοχή του παιδιού με αναπηρία 359
Claire Belargent - Isabelle Deligne

Εισαγωγή στην ελληνική έκδοση

Αισθάνομαι ιδιαίτερη χαρά και τιμή που με την επιστημονική επιμέλεια αυτού του συλλογικού έργου μου δίνεται η δυνατότητα να συμβάλω και να θέσω σε γνώση του παιδαγωγικού κόσμου της πρώιμης παιδικής ηλικίας την παιδαγωγική προσέγγιση Pikler, η οποία είναι ελάχιστα γνωστή στην Ελλάδα.

Η «συνάντησή» μου με την πικλεριανή προσέγγιση ή, αλλιώς, την παιδαγωγική Pikler-Lóczy πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο των μεταπτυχιακών σπουδών μου (1999-2004) στο Παρίσι, αρχικά μέσω θεωρητικών κειμένων και αργότερα με την εφαρμογή στην πράξη. Το βιβλίο των Myriam David και Geneviève Appell *Lóczy ou le maternage insolite*¹ ήταν μια πρώτη «ανακάλυψη-αποκάλυψη» για εμένα ως παιδαγωγό μικρών παιδιών. Μέσω αυτού του βιβλίου γνώρισα την Emmi Pikler, εμπνεύστρια και δημιουργό μιας παιδαγωγικής που ακολουθήθηκε αρχικά στο ίδρυμα Lóczy στη Βουδαπέστη και αφορούσε σε βρέφη και μικρά παιδιά από τη γέννηση μέχρι την ηλικία των 3 ετών, τα οποία δεν μπορούσαν να μεγαλώνουν με την οικογένειά τους είτε γιατί αυτή δεν υπήρχε είτε γιατί δεν είχε τη δυνατότητα να τα μεγαλώσει. Η παιδαγωγική αυτή, γνωστή στη Γαλλία, επηρέασε την οπτική των Γάλλων επιστημόνων και

1. M. David, G. Appell, *Lóczy ou le maternage insolite*, Παρίσι, Scarabée, 1973.

διαμέσου της εφαρμογής της σε χώρους φροντίδας και αγωγής πολύ μικρών παιδιών (βρεφοκομεία και βρεφονηπιακούς σταθμούς) άλλαξε την καθημερινότητα και τη ζωή των παιδιών αυτών, καθώς –επιτέλους– προτείνονταν μια παιδαγωγική προσέγγιση προσαρμοσμένη στις ιδιαιτερότητες και στα χαρακτηριστικά της ηλικίας τους, καθώς και μια λεπτομερής οργάνωση της υποδοχής τους.

Στην πορεία ακολούθησαν και άλλα γραπτά (βιβλία, άρθρα), φιλμ και βίντεο και τελικά η επαφή μου με την Ένωση Pikler Łóczy Γαλλίας. Όσο περισσότερο διάβαζα και ανακάλυπτα την προσέγγιση αυτή, τόσο πιο ενθουσιώδης και ένθερμη υποστηρίκτρια της γινόμουν. Και επιτέλους, το 2007 (19-21 Απριλίου) μου δόθηκε η ευκαιρία να παραστώ στο Διεθνές Συμπόσιο για τα εξήντα χρόνια του Ινστιτούτου Pikler, να παρακολουθήσω τις εισηγήσεις και τις διαλέξεις επιστημόνων που εργάστηκαν με την Pikler στο Ινστιτούτο Pikler Łóczy ή μελετούσαν την προσέγγισή της, καθώς και να επισκεφτώ τον βρεφονηπιακό σταθμό του Łóczy στη Βουδαπέστη, όπου πέρασα ένα ολόκληρο πρωινό παρατηρώντας την εφαρμογή της θεωρίας της Pikler στην πράξη. Στο συμπόσιο αυτό συνάντησα άτομα από πολλές χώρες όπου εφαρμόζεται η προσέγγιση Pikler (Γαλλία, Γερμανία, Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία, Μπουρκίνα Φάσο, Μεξικό, Εκουαδόρ, ΗΠΑ, Βραζιλία). Έκτοτε, η Pikler έχει γίνει πιο γνωστή και σε άλλα μέρη του κόσμου, όπως η Αυστραλία, η Νέα Ζηλανδία, ο Καναδάς και η Κύπρος. Η πικλεριανή προσέγγιση ενέπνευσε και συνεχίζει να εμπνέει σε πολλές χώρες την υποδοχή παιδιών ηλικίας μικρότερης των 3 ετών, οπότε θέτω το εξής ερώτημα: μήπως είναι η ώρα και για την Ελλάδα;

Μελετώντας τη γαλλική βιβλιογραφία, συναντά κανείς σημαντικές μελέτες σχετικά με τη σπουδαιότητα της πικλεριανής προσέγγισης ως προς την ανάπτυξη και την ευημερία του βρέφους και του μικρού παιδιού σε κάθε πλαίσιο υποδοχής, συμπεριλαμβανομένης και της οικογένειας.

ΛΙΓΑ ΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ EMMI PIKLER

Η Emmi Pikler (1902-1984) γεννήθηκε στη Βουδαπέστη από Ούγγρο πατέρα και Αυστριακή μητέρα. Σπούδασε Ιατρική στη Βιέννη και ειδικεύτηκε στην Παιδιατρική. Η παραμονή της στη Βιέννη, που την εποχή εκείνη ήταν πολιτικό και πολιτισμικό σταυροδρόμι, καθώς και το γεγονός ότι ήρθε σε επαφή και επικοινωνία με την ψυχαναλυτική σχολή της Ουγγαρίας καθόρισαν τη σκέψη της.

Εργαζόμενη ως γιατρός στα Επείγοντα παιδιατρικού νοσοκομείου παρατήρησε ότι τα παιδιά που διακομίζονταν εκεί με κάταγμα προέρχονταν περισσότερο από εύπορες οικογένειες, όπου τα παιδιά ήταν πολύ προστατευμένα και περιορισμένα στις κινήσεις τους, παρά από οικογένειες της εργατικής τάξης, όπου ήταν ελεύθερα να παίζουν στον δρόμο έχοντας πολλές ευκαιρίες να βιώσουν τις ικανότητές τους να θέτουν μόνα τους τους περιορισμούς και να διαχειρίζονται τους κινδύνους. Η διδακτορική διατριβή της της έδωσε την ευκαιρία να αποδείξει επιστημονικά την υπόθεσή της για τη φύση της κινητικής ανάπτυξης σε παιδιά ηλικίας έως 3 ετών, με βάση τις παρατηρήσεις της κατά τη διάρκεια της πρακτικής άσκησης της σε νοσοκομεία.

Κατά την Pikler, το παιδί συμμετέχει ενεργά στην κινητική του ανάπτυξη αν το περιβάλλον του και η έμμεση υποστήριξη των ενηλίκων τού επιτρέπουν να δημιουργήσει τις δικές του σωματικές εμπειρίες. Δεν είναι απαραίτητο ο ενήλικας να «διδάξει» στο παιδί τα στάδια κινητικής ανάπτυξης. Το μικρό παιδί μπορεί να περάσει από όλα τα στάδια, από το να ξαπλώνει ανάσκελα μέχρι το να περπατά με αυτοπεποίθηση, με τον δικό του τρόπο και ρυθμό, σύμφωνα με μια γενετικά προγραμματισμένη ακολουθία. Οι ιδέες αυτές οδήγησαν την Pikler να οικοδομήσει μια από τις βασικές έννοιες της παιδαγωγικής προσέγγισής της, την «αυθόρμητη ελεύθερη κίνηση» του παιδιού.²

2. E. Pikler, A. Szántó κ.ά., *Se mouvoir en liberté dès le premier âge*, Παρίσι, Puf, 1979.

Το όνομα της Pikler είναι άμεσα συνδεδεμένο με το ίδρυμα Lóczy, το οποίο δύο χρόνια μετά τον θάνατό της μετονομάστηκε σε Ινστιτούτο Pikler Lóczy προς τιμήν της.

Η PIKLER ΚΑΙ ΤΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΛÓCZY

Αμέσως μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, το 1946, η Pikler συνέστησε κατόπιν εντολής της πολιτείας το ίδρυμα Lóczy, για να φιλοξενηθούν τα ορφανά παιδιά του πολέμου, τα παιδιά χωρίς οικογένεια ηλικίας μέχρι 3 ετών. Το Lóczy υπήρξε ένα ίδρυμα-θεσμός που καθόρισε την οπτική και τις πρακτικές των ιδρυμάτων τα οποία φιλοξενούν παιδιά απομακρυσμένα από την οικογένειά τους. Η επιρροή του επεκτάθηκε πέρα από την Ουγγαρία – αρχικά στη Γαλλία, χάρη στις Myriam David και Geneviève Appell που το έκαναν γνωστό, και αργότερα σε άλλες χώρες.

Το Lóczy –ονομάστηκε έτσι από την οδό όπου βρίσκεται– ήταν ένα πρωτοποριακό, τόσο για την εποχή του όσο και για τα σημερινά δεδομένα, πλαίσιο αγωγής και φροντίδας, το οποίο πρότεινε ένα μοντέλο διαφορετικό από τα υπάρχοντα την εποχή εκείνη. Ο καινοτόμος χαρακτήρας του συγκεκριμένου χώρου έγκειται στα εξής:

- Τονιζόταν η ανάγκη να διασφαλιστεί η συναισθηματική ασφάλεια του βρέφους, αλλά και η προώθηση της ελεύθερης κίνησης του παιδιού προκειμένου να προαχθεί η αυτονομία του.
- Δινόταν ιδιαίτερη σημασία στη φροντίδα (μπάνιο, αλλαγμα, τάισμα, ύπνος).
- Τα παιδιά χωρίζονταν σε μικρές ομάδες με χαρακτηριστικά τη συνέχεια και τη σταθερότητα. Οι μέρες κυλούσαν με τον ίδιο τρόπο μέσω σταθερών τελετουργιών.

Την εποχή που η Pikler ανέλαβε να οργανώσει και να διευθύνει το Lóczy δεν γνώριζε τίποτα σχετικά με τα ιδρύματα, ούτε

είχε επισκεφτεί κάποιο ούτε είχε συναντήσει παιδιά που ζούσαν σε ίδρυμα. Γνώριζε όμως πολύ καλά ως οικογενειακός παιδίατρος πώς αναπτύσσεται ένα παιδί μέσα στην οικογένεια και ποιες είναι οι αναγκαίες συνθήκες για την υγιή ανάπτυξή του. Η βαθιά αυτή γνώση και η πείρα της, σε συνδυασμό με τις ιδέες της, την οδήγησαν να προτείνει ένα νέο πλαίσιο αγωγής και φροντίδας για τα παιδιά που μεγαλώνουν εκτός οικογένειας. Η προσέγγισή της απέιχε πολύ από τα πρότυπα της εποχής, τα οποία επικεντρώνονταν στους αυστηρούς κανόνες υγιεινής για την αποφυγή των ασθενειών και στη γρήγορη και απρόσωπη παροχή φροντίδων μέσα στη συλλογική ζωή και καθημερινότητα. Έθετε ως στόχο τα «παιδιά του Lóczy» να είναι υγιή, χαρούμενα, ικανοποιημένα και να μεγαλώνουν καλά, όπως αποτυπώνεται και στην ταινία του Bernard Martino *Lóczy, une maison pour grandir* («Lóczy, ένα σπίτι για να μεγαλώνεις»).

Το Ινστιτούτο Pikler Lóczy υπήρξε χώρος ζωής για τα φιλοξενούμενα παιδιά και χώρος κλινικής έρευνας και μελέτης για τους επιστήμονες που πλαισίωναν τη λειτουργία του αλλά και για άλλους ενδιαφερόμενους επιστήμονες. Οι εργασίες που πραγματοποιήθηκαν ανέδειξαν τη σημασία του έργου του Lóczy. Το κύριο στοιχείο είναι ότι δίνει έμφαση στην ανάγκη για σεβασμό των ρυθμών του παιδιού προκειμένου να διασφαλιστεί η αρμονία των ψυχοκινητικών του κατακτήσεων. Το γεγονός ότι λαμβάνονται υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε βρέφους και κάθε μικρού παιδιού αποτελεί από μόνο του ένα αξιοθαύμαστο έργο από το οποίο απορρέει μια «ηθική της φροντίδας», που συνάδει με την «ηθική του υποκειμένου».³

3. B. Golse, «À propos des travaux de l'Institut Pikler-Lóczy dans le champ de la prévention». *Contraste*, τχ. 26, α' εξάμηνο 2007, σ. 241-257. <https://doi.org/10.3917/cont.026.0241>.

ΟΙ ΙΔΕΕΣ ΤΗΣ PIKLER

Με αφετηρία την αρχική πεποίθησή της ότι η μητρική σχέση είναι αδύνατον να υποκατασταθεί και να αναπαραχθεί, η Pikler διατύπωσε τις αρχές μιας νέας παιδαγωγικής. Ως προς τη σχέση ανάμεσα στο βρέφος και στον ενήλικα που παρέχει τη φροντίδα, διαμόρφωσε ένα μοντέλο κατάλληλο για να ανταποκρίνεται στις ανάγκες των παιδιών που μεγαλώνουν μακριά από την οικογένειά τους.

Θεωρούσε –αντίληψη καινοτόμα για την εποχή της– ότι το βρέφος είναι ένα άτομο ικανό να εκφράζει τις ανάγκες του, να τις κάνει κατανοητές στους άλλους και να αλληλεπιδρά με τον περίγυρό του, εφόσον συναντήσει ενήλικες έτοιμους και διαθέσιμους να το «ακούσουν» και να δώσουν προσοχή και σημασία στις εκδηλώσεις του. Η έννοια της προσοχής, όπως αυτή αναλύεται και προσεγγίζεται από την Anna Tardos,⁴ αποτελεί ένα κεντρικό «οργανωτικό στοιχείο» στην παιδαγωγική Pikler-Lóczy.

Η Pikler πίστευε επίσης ότι το βρέφος από τη στιγμή της γέννησής του είναι ένας δυναμικός πρωταγωνιστής της ανάπτυξής του και μπορεί να γίνει πραγματικά ένας δραστήριος συμμετοχος στη φροντίδα που του παρέχεται από τους ενήλικες του περιβάλλοντός του.

Μια άλλη βασική πεποίθηση της Pikler, στην οποία κατέληξε ύστερα από πολύχρονες παρατηρήσεις, είναι ότι ένα παιδί δεν πρέπει ούτε να εμποδίζεται να κινηθεί (π.χ. μένοντας δεμένο για ώρες σε ένα ριλάξ), αλλά ούτε και να τοποθετείται σε μια στάση την οποία δεν έχει κατακτήσει ακόμη. Θα πρέπει να αναμένουμε ώσπου να φτάσει το παιδί από μόνο του σε κατακτήσεις που συνάδουν με τον δικό του προσωπικό ρυθμό μέσα σε συνθήκες

4. A. Tardos, «L'observation du bébé dans l'approche d'Emmi Pikler», στο M. Dugnat (επιμ.), *Observer un bébé avec attention?*, Τουλούζ, érès, 2001, σ. 51-65.

μεγάλης σωματικής και συναισθηματικής ασφάλειας. Αν οι κατακτήσεις του συντελεστούν στον σωστό χρόνο από την άποψη του ρυθμού ανάπτυξης, το μικρό παιδί θα βιώσει ένα αίσθημα αποτελεσματικότητας, αποκτώντας έτσι εμπιστοσύνη στις δικές του προσωπικές ικανότητες.

Όσον αφορά τους/τις παιδαγωγούς, η Pikler πρότεινε και εφάρμοσε δύο εργαλεία. Το πρώτο ήταν η προσεκτική συστηματική παρατήρηση για την κάλυψη των βασικών αναγκών του παιδιού. Η «πικλεριανή παρατήρηση» αποτελεί μια μορφή φροντίδας, μια συνολική φροντίδα του παιδιού, ένα άνοιγμα σε ό,τι προέρχεται από το βρέφος προκειμένου να το προσέξουμε και να λάβουμε υπόψη αυτό που εκφράζει ανάλογα με το επίπεδο ανάπτυξής του. Δεν πρόκειται για μια απρόσωπη στάση εξωτερικού παρατηρητή, αλλά κυρίως για μια παρατήρηση που τροφοδοτεί τη σχέση με το παιδί και εμπλέκεται σε αυτή, γιατί η προσοχή δεν έχει σκοπό να «περιγράψει» το παιδί, αλλά να ανταποκριθεί σε όλες τις εκδηλώσεις της ζωής του με τρόπο που να το ανοίγει στον έξω κόσμο, να το κάνει να αισθάνεται ασφάλεια και να προωθεί την ανάπτυξή του.⁵ Το δεύτερο εργαλείο είναι η ανάλυση των παρατηρήσεων και ο συλλογικός αναστοχασμός της παιδαγωγικής ομάδας, προκειμένου να εναρμονίσει τις στιγμές της φροντίδας και να εξασφαλίσει τη συνέχεια για το παιδί. Η Pikler έδινε ιδιαίτερη σημασία στη συνέχεια και τη σταθερότητα που πρέπει να υπάρχουν στη ζωή του παιδιού.

Αυτές οι ιδέες της καθόρισαν τις βασικές αρχές της παιδαγωγικής Pikler-Lóczy και των πρακτικών που υιοθετήθηκαν και υιοθετούνται στους χώρους εφαρμογής της.

5. M. Rasse, «L'observation piklérienne», *Contraste*, τχ. 36, α' εξάμηνο 2012, σ. 201-209. <https://doi.org/10.3917/cont.036.0201>.

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΠΙΚΛΕΡΙΑΝΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Η προσέγγιση μπορεί να οριστεί ως «μια κατεύθυνση η οποία καθοδηγεί την οργάνωση της παιδαγωγικής κατάστασης προκειμένου να επιτευχθούν ένας ή περισσότεροι στόχοι. Θεμελιώνεται σε μια θεωρητική βάση αποτελούμενη από ένα σύνολο αρχών στις οποίες στηρίζεται η επιλογή των παρεμβάσεων, των στρατηγικών, των μεθόδων και των παιδαγωγικών πρακτικών. Η προσέγγιση αναπαριστά την οπτική, έναν τρόπο να πλησιάσει κανείς την αγωγή. Έτσι, λοιπόν, υπακούει σε μια αντίληψη για την αγωγή και προκαθορίζει τα κύρια χαρακτηριστικά (τις κατευθυντήριες γραμμές) των παιδαγωγικών πρακτικών».⁶

Η Appell αναφέρει ότι η προσέγγιση Pikler «δεν είναι μια μέθοδος αλλά μια πρακτική, με την έννοια ότι συγκροτείται από ένα ενιαίο συνεκτικό σύνολο πρακτικών που βασίζονται σε λεπτομερείς γνώσεις και έχουν στόχο και σκοπό τους το μέλλον του ατόμου».⁷ Για τον Pierre Delion είναι μια «επιστημολογία ως προς την υποδοχή των μωρών».⁸ Ο Bernard Golse τοποθετεί την πικλεριανή προσέγγιση στο σταυροδρόμι των νευροεπιστημών και της ψυχανάλυσης, σημειώνοντας επίσης ότι: «Η παροχή ποιοτικής φροντίδας στα βρέφη είναι μια κατηγορηματική επιταγή που δεν χρειάζεται καμία εξωτερική αιτιολόγηση, αλλά αυτή η αναπτυξιακή διάσταση της φροντίδας που παρέχεται στα πολύ μικρά παιδιά καθιστά την πικλεριανή προσέγγιση και τις επαγγελματικές πρακτικές του Ινστιτούτου Pikler Łóczy ένα απολύτως αξιοσημείωτο και εξαιρετικά σύγχρονο μοντέλο

6. M. Lalonde-Graton, *Fondements et pratiques de l'éducation à la petite enfance*, Κεμπέκ, Presses de l'Université du Québec, 2005, σ. 27.

7. G. Appell, A. Tardos (επιμ.), *Prendre soin d'un jeune enfant: De l'empathie aux soins thérapeutiques*, Τουλούζ, érès, 1998, σ. 193.

8. P. Delion, «Les interactions bébé-institutions», στο P. Delion (επιμ.), *Le bébé et ses institutions*, Τουλούζ, érès, 2001, σ. 17-34.

επαγγελματικής ηθικής».⁹ Η Mária Vincze υποστηρίζει ότι η Pikler δημιούργησε έναν «καινούργιο κόσμο» στην αγωγή της πρώιμης παιδικής ηλικίας.¹⁰

ΟΙ ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΠΙΚΛΕΡΙΑΝΗΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ.

Οι βασικές αρχές της παιδαγωγικής Pikler-Lóczy, όπως αυτές παρουσιάζονται από τις David και Appell,¹¹ συνοψίζονται σε τέσσερα κύρια στοιχεία, τα οποία είναι όλα εξίσου σημαντικά και ακριβώς για αυτό τον λόγο συγκροτούν ένα παιδαγωγικό σύστημα. Οι αρχές αυτές αποτελούν ένα ενιαίο σύνολο το οποίο καθορίζει και οργανώνει τη ζωή του παιδιού και καθοδηγούν τη δράση του κάθε εμπλεκόμενου στη δομή αγωγής και φροντίδας. Συνοπτικά έχουν ως εξής:

- **Αυτόνομη δράση του βρέφους και του μικρού παιδιού.**

Η ανάπτυξη της επιθυμίας για αυτόνομη δράση θεωρείται πρωταρχικό στοιχείο για την αγωγή του μικρού παιδιού. Μέσω του πειραματισμού σε διάφορες καταστάσεις, είναι αυτή που θα το διαμορφώσει μελλοντικά ως έναν δημιουργικό και υπεύθυνο ενήλικα. Η επιθυμία πρέπει να πηγάζει από το ίδιο το παιδί ώστε εκείνο να μπορέσει να επενδύσει σε αυτή με μια «ικανότητα στην οποία οδηγείται από μόνο του», την αυθόρμητη δράση. Τα παιδιά χρειάζεται να είναι εντελώς ελεύθερα στις κινήσεις τους, αλλά ταυτόχρονα προστατευμένα από κινδύνους. Σε αυτό το πλαίσιο ελευθερίας, ο ενήλικας

9. B. Golse, «L'approche pikléienne au carrefour des neurosciences et de la psychanalyse», *Spirale*, τχ. 76, 2015, σ. 64-76. <https://doi.org/10.3917/spi.076.0064>.

10. M. Rasse, M. Vincze, «Les principes pikléiens», *Spirale*, τχ. 71, 2014, σ. 118-122. <https://doi.org/10.3917/spi.071.0118>.

11. M. David, G. Appell, *ό.π.*

παρεμβαίνει με όχι άμεσο τρόπο και μόνο όταν το παιδί βρίσκεται σε πραγματικό κίνδυνο. Δραστηριοποιεί διαρκώς το παιδί έμμεσα, φροντίζοντας να μην το «τοποθετεί» σε καταστάσεις που δεν αρμόζουν και δεν συνάδουν με την ηλικία του. Θέτει στη διάθεσή του το υλικό, σέβεται τον ρυθμό και τις κινητικές του κατακτήσεις και το βοηθά να συνειδητοποιήσει τα επιτεύγματα που έχει πραγματοποιήσει.

- **Ανάπτυξη μιας ιδιαίτερης συναισθηματικής σχέσης μεταξύ ενήλικα και παιδιού, προσαρμοσμένης στο πλαίσιο της δομής αγωγής και φροντίδας (παιδαγωγός αναφοράς).** Στην παιδαγωγική Pikler-Lóczy τονίζεται η ανάγκη να υπάρχει μια ιδιαίτερη, διαρκής και προνομιακή συναισθηματική σχέση ανάμεσα στον ενήλικα-παιδαγωγό και στο παιδί, η οποία θα διέπεται από σταθερότητα και θα είναι απαλλαγμένη από προσωπικές συναισθηματικές προβολές και προσδοκίες. Επιζητούνται μια σχέση και μια δέσμευση των επαγγελματιών σε πλαίσιο πραγματικό και συνειδητά ελεγχόμενο. Ο/η παιδαγωγός αναφοράς εξασφαλίζει τη συνέχεια και τη σταθερότητα στο περιβάλλον του παιδιού, καθώς και μια εξατομικευμένη παροχή φροντίδας, σωματικής και ψυχικής.
- **Το παιδί χρειάζεται υποστήριξη ώστε να συνειδητοποιήσει τόσο τον εαυτό του όσο και το περιβάλλον του.** Οι David και Appell¹² αναφέρουν ότι με την «κανονικότητα των γεγονότων μέσα στον χρόνο και τη σταθερότητα των καταστάσεων στον χώρο» και κυρίως κατά τη διάρκεια της φροντίδας, το μικρό παιδί βοηθάται να ανακαλύψει ποιο είναι, τι κάνει, τι του συμβαίνει, ποιος ασχολείται μαζί του, ποιο είναι το περιβάλλον του, ποια είναι η δεδομένη κατάσταση και τι θα του συμβεί. Αντιμετωπίζοντας το παιδί από την πιο μικρή ηλικία ως «άτομο», επιδιώκουμε κάθε φορά να έρθουμε σε επικοινωνία μαζί του και να μοιραστούμε τις στιγμές. Μέσω της

12. M. David, G. Appell, *ό.π.*

συνομιλίας, του λόγου και του μοιράσματος των στιγμών, το μικρό παιδί μαθαίνει να γνωρίζει εκ των προτέρων, δηλαδή να προβλέπει, τις καταστάσεις και τα γεγονότα και να αλληλεπιδρά. Έτσι, οδηγείται στην «ικανότητα του σκέπτεσθαι» και «μαθαίνει να σκέφτεται». Ο ενήλικας παρακινεί και ενθαρρύνει πάντοτε τη συμμετοχή του παιδιού στη φροντίδα του και στο παιχνίδι, καθώς έτσι το βοηθά να αντιληφθεί και να γνωρίσει τον εαυτό του, να εκφραστεί και να εκδηλωθεί ως άτομο. Η ανάπτυξη της ικανότητας του παιδιού να συμμετέχει θεωρείται αναγκαία βάση για να υιοθετήσει μελλοντικά στάσεις ενήλικα και να «συναντήσει», κατά κάποιον τρόπο, την επιθυμία να δει τον εαυτό του αυτόνομο και υπεύθυνο. Προϋπόθεση βέβαια όλων αυτών είναι να προσεγγίζεται το παιδί ως άτομο-υποκείμενο και ποτέ ως «αντικείμενο».

- **Η καλή υγεία (σωματική και ψυχική) του παιδιού αποτελεί κυρίαρχο μέλημα, αλλά και αποτέλεσμα της σωστής εφαρμογής των προαναφερόμενων βασικών αρχών.** Μεγάλη προσοχή δίνεται στη σωματική υγεία του παιδιού. Η διατροφή και ο ύπνος εξατομικεύονται με βάση τις παρατηρήσεις που προκύπτουν από την καθημερινότητά του. Οι στιγμές φροντίδας και δράσης του μικρού παιδιού οργανώνονται πάντοτε με σεβασμό προς τον προσωπικό ρυθμό του μέσα στη μέρα του (ύπνος, ξύπνημα) και προς τις ανάγκες του.

Η ΠΑΡΟΧΗ ΤΗΣ ΦΡΟΝΤΙΔΑΣ ΣΤΗΝ ΠΙΚΛΕΡΙΑΝΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ: ΜΙΑ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΤΗΣ ΦΡΟΝΤΙΔΑΣ

Η διαδικασία και οι στιγμές των φροντίδων κατέχουν εξέχουσα θέση στην πικλεριανή προσέγγιση και εγγυώνται την ανάπτυξη και την ευημερία του βρέφους και του μικρού παιδιού. «Οι σωματικές φροντίδες είναι μια ψυχική φροντίδα» για το βρέφος και το μικρό παιδί, όπως αναφέρει η Judit Falk, συνεργάτιδα της

Pikler.¹³ Οι ποιοτικές φροντίδες βοηθούν το παιδί να γνωρίσει το σώμα του και να «κατοικεί» σε αυτό, τονίζει η Falk,¹⁴ όπως και ο Winnicott. Οι φροντίδες στην πικλεριανή προσέγγιση είναι ο τόπος και ο χρόνος της σωματικής και ψυχικής συνάντησης μεταξύ παιδαγωγού και μικρού παιδιού, κατά την οποία λαμβάνει χώρα μια αμοιβαία γνωριμία. Το βρέφος συναντά και γνωρίζει τον εαυτό του και τον άλλο μέσα από το καθρέφτισμα στο βλέμμα του/της παιδαγωγού, το άγγιγμα του σώματός του από τα τρυφερά χέρια του/της και την πλαισίωση με τον λόγο και τις λέξεις.

Το βρέφος καθίσταται *δρων υποκείμενο* χρησιμοποιώντας τις ικανότητές του, οι οποίες αναπτύσσονται σιγά σιγά, γίνεται ενεργός συμμετοχος και συνεργάτης του ενήλικα. Είναι υποκείμενο και όχι αντικείμενο φροντίδας. Οι εφαρμοζόμενες τεχνικές φροντίδας σέβονται την αξιοπρέπεια και την ιδιωτικότητα του βρέφους. Όταν αγγίζουμε το σώμα του, αναζητούμε τη συναίνεση και τη συμμετοχή του, η οποία είναι πάντοτε ανάλογη της ηλικίας του. Δίνεται ο χρόνος ώστε το παιδί να συμμετέχει με τον δικό του τρόπο και τον δικό του ρυθμό. Οι χειρονομίες είναι ήπιες και ο χειρισμός γίνεται με τρυφερότητα. Κατά τις στιγμές της φροντίδας, ο ενήλικας μιλά, εξηγεί και σχολιάζει όλα όσα κάνει τόσο το παιδί όσο και ο ίδιος. Είναι στιγμές εξατομικευμένων συναντήσεων όπου το παιδί έρχεται σε επαφή με τον εαυτό του και τον «άλλο», όπου χτίζεται και ενισχύεται η σχέση βρέφους-παιδαγωγού. Η συγκεκριμένη προσέγγιση για την παροχή της φροντίδας συνιστά αυτό που η David ονομάζει «επιστήμη και τέχνη της φροντίδας», όπως επισημαίνει η Vincze

13. J. Falk, E. Pikler, M. Rasse, «Les soins corporels, un soin psychique, *Spirale*, τχ. 57, 2011, σ. 147-153. <https://www.cairn.info/revue-spirale-2011-1-page-147.htm>.

14. J. Falk, «Quand nous touchons le corps du bébé...», *Spirale*, τχ. 47, 2008, σ. 203-209. <https://www.cairn.info/revue-spirale-2008-3-page-203.htm>.

(2014),¹⁵ αν και από την πλευρά μου ως παιδαγωγός θα πρότεινα, ειδικά για την περίπτωση των βρεφών και των μικρών παιδιών, τον όρο «παιδαγωγική της φροντίδας».

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΣΤΗΝ ΠΙΚΛΕΡΙΑΝΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Οι παιδαγωγικές πρακτικές οργανώνονται λαμβάνοντας υπόψη τις βασικές αρχές της συγκεκριμένης παιδαγωγικής, καθώς και τα τρία σημεία που ορίζουν την αυτόνομη δράση: τον χώρο, τη σχέση και τον χρόνο.

Το πικλεριανό πλαίσιο αγωγής και φροντίδας εξετάζει προσεκτικά τον σχεδιασμό του *χώρου* και ο/η παιδαγωγός τον οργανώνει ως προέκταση του τρόπου υποστήριξης του παιδιού (*holding*) που χρησιμοποιεί ο/η ίδιος/α. Κάθε παιδί έχει επαρκή χώρο για να κινείται, χωρίς να εμποδίζει αλλά ούτε και να εμποδίζεται από κάποιο άλλο παιδί. Τα ρούχα δεν περιορίζουν την κίνηση, και τα αντικείμενα-παιχνίδια που διαθέτει ο χώρος είναι προσαρμοσμένα στις τρέχουσες ικανότητες του παιδιού.

Στο πλαίσιο της δράσης ορίζεται και η *σχέση με τον/την παιδαγωγό*. Το μικρό παιδί δεν είναι ποτέ μόνο του. Παιδί και παιδαγωγός έχουν τη δυνατότητα να βλέπονται κάθε στιγμή και το παιδί μπορεί να επιβεβαιώνει την παρουσία του ενήλικα ακόμη και όταν εκείνος ασχολείται με άλλο παιδί. Η απόσταση κατά τις στιγμές αυτές καλύπτεται με τον λόγο και τις λέξεις.

Στην παιδαγωγική Pikler-Lóczy, η αυθόρμητη δράση του παιδιού εξελίσσεται με τη μη παρέμβαση του ενήλικα. Η αυτόνομη δράση και ο χρόνος της φροντίδας είναι φορείς σημαντικών εμπειριών που αλληλοτροφοδοτούνται. Για παράδειγμα, αυτό συμβαίνει όταν μετά την ποιοτική φροντίδα ο/η παιδαγωγός

15. M. Rasse, M. Vincze, *ό.π.*, σ. 118- 122. <https://doi.org/10.3917/spi.071.0118>.

αφήνει το παιδί, γνωρίζοντας ότι διαθέτει εφόδια που μπορεί να εκμεταλλευτεί όσο είναι μόνο του. Ο χρόνος έχει μια κυκλικότητα την οποία αναγνωρίζει γρήγορα το βρέφος μέσω της επανάληψης των στιγμών φροντίδας, του παιχνιδιού και του ύπνου. Ο χρόνος μετατρέπεται σε λόγο και λέξεις, και έτσι οι δράσεις εγγράφονται σε μια τελετουργία επιτρέποντας στο παιδί να τις προβλέπει-προεξοφλεί.

Σε μια τέτοια κατάσταση όπου δίνεται ο χρόνος μέσα σε έναν χώρο προσαρμοσμένο στις ικανότητες του παιδιού, και ύστερα από τη σταθερή και διαρκή σχέση με τον/την παιδαγωγό, η πρώτη δράση που αναπτύσσει το παιδί είναι η ελεύθερη κινητική δράση. Αυτό του εξασφαλίζει μια συνεχή ψυχοκινητική ανάπτυξη άμεσα συνδεδεμένη με την ψυχική *συνέχεια* και την ικανότητα του *σκέπτεσθαι*.

Στην πικλεριανή πρακτική, η δομή υποδοχής οφείλει να προσφέρει ένα περιβάλλον *σταθερό*, *σίγουρο* και *προβλέψιμο* ως απαραίτητη βάση για τη σωματική και ψυχική γαλήνη που το βρέφος έχει ανάγκη για να αναπτύξει το δυναμικό του και για να μεγαλώσει. Η *ευχαρίστηση* που αντλεί το μικρό παιδί από την παρεχόμενη φροντίδα έχει πρωταρχική σημασία και είναι αυτή που *ευνοεί και ενισχύει την επιθυμία του για αυτονομία*. Στην παιδαγωγική Pikler, η σωματική και η ψυχική φροντίδα είναι άρρηκτα συνδεδεμένες και δεν διαχωρίζονται. Η σωματική φροντίδα ακολουθεί σταθερούς κανόνες που εφαρμόζονται πάντοτε με τον ίδιο τρόπο από όλα τα άτομα, αποσκοπώντας στην εξασφάλιση μιας σταθερότητας και μιας συνέχειας. Οι στιγμές της φροντίδας αξιοποιούνται ως προνομιακές στιγμές ανταλλαγών μεταξύ ενήλικα και παιδιού, οι οποίες συντελούν στη δημιουργία μιας σταθερής, τρυφερής συναισθηματικής σχέσης και οδηγούν το παιδί να αποκτήσει εικόνα του εαυτού του.

Θα πρέπει να επισημανθεί ακόμη ότι η «επιστήμη και η τέχνη της φροντίδας», όπως προτείνεται στην πικλεριανή προσέγγιση, μπορεί να εφαρμοστεί σε διάφορους και διαφορετικούς χώρους

υποδοχής ανεξαρτήτως ηλικίας. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η περίπτωση ενός ιδρύματος φροντίδας ηλικιωμένων στο Νεσατέλ της Ελβετίας, την οποία εξετάζουν οι Rákóczy, Genton-Trachsel και Lambelet.¹⁶ Η ηθική της φροντίδας, ο σεβασμός της αξιοπρέπειας και της ιδιωτικότητας του κάθε ατόμου, ο σεβασμός στον ρυθμό και στις ικανότητές του και η πικλεριανή πρακτική για την παροχή της φροντίδας δημιουργούν εξανθρωπισμένες συνθήκες στους χώρους φροντίδας ευάλωτων ατόμων ασχέτως ηλικίας, τα οποία εξαρτώνται από τον «άλλο» για την κάλυψη των βασικών αναγκών τους.

Κλείνοντας αυτή την εισαγωγή, θα ήθελα να ευχαριστήσω τις εκδόσεις Πεδίο, την Κατερίνα Γούλα για τον σεβασμό και την ευαισθησία της στη μετάφραση του κειμένου, καθώς και τον Κώστα Μιχαηλίδη για τη φιλολογική επιμέλεια. Τέλος, ευχαριστώ την Έφη Ρουμπούλα, γιατί χωρίς τη συνάντηση, την επικοινωνία και τη συνεργασία μαζί της αυτό το εγχείρημα δεν θα ήταν εφικτό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Appell, G., Tardos, A. (επιμ.), *Prendre soin d'un jeune enfant: De l'empathie aux soins thérapeutiques*, Τουλούζ, érès, 1998.
- Caffari, R. (επιμ.), *Du soin et du relationnel entre professionnel et enfant. Recueil d'articles de l'Institut Pikler – 1*, Τουλούζ, érès, 2017.
- Caffari, R. (επιμ.), *Comment éviter que la collectivité ne nuise aux bébés ? Recueil d'articles de l'Institut Pikler – 4*, Τουλούζ, érès, 2020.
- David, M., Appell, G., *Lóczy ou le maternage insolite*, Παρίσι, Scarabée, 1973.
- David, M. (επιμ.), *Le bébé, ses parents, leurs soignants*, Τουλούζ, érès, σειρά «Les Dossiers Spirale», 2001.
- Falk, J., Pikler, E., Rasse, M., «Les soins corporels, un soin psychique», *Spirale*,

16. A. Rákóczy, A. Genton-Trachsel, A. Lambelet, «Le soin, support de la relation avec les personnes âgées: l'expérience pikliérienne», *Angewandte GERONTOLOGIE Appliquée*, τ. 4, τχ. 1, Φεβρουάριος 2019, σ. 12-14. <https://arodes.hes-so.ch/record/3729?ln=fr>.

- τχ. 57, 2011, σ. 147-153. <https://www.cairn.info./revue-spirale-2011-1-page-147.htm>.
- Golse, B., «À propos des travaux de l'Institut Pikler-Lóczy dans le champ de la prévention», *Contraste*, τχ. 26, α' εξάμηνο 2007, σ. 241-257. <https://doi.org/10.3917/cont.026.0241>.
- Golse, B., «L'approche piklerienne au carrefour des neurosciences et de la psychanalyse». *Spirale*, τχ. 76, 2015, σ. 64-76. <https://doi.org/10.3917/spi.076.0064>.
- Gozlan-Lonchamp, A., Leblanc, N., Malek, V., «Le bébé actif: Plus que du jeu», Actes Journées Scientifiques, 19-20 Μαρτίου, *Du corporelle au psychique: le bébé actif dans le jeu et dans les soins*, Παρίσι, Fondation de France, Ένωση Pikler Lóczy Γαλλίας, 1994.
- Lalonde-Graton, M., *Fondements et pratiques de l'éducation à la petite enfance*, Κεμπέκ, Presses de l'Université du Québec, 2005, σ. 27.
- Pikler, E., *Se mouvoir en liberté dès le premier âge*, Παρίσι, Puf, 1979.
- Ρουφίδου, Ε., «Η παιδαγωγική των βρεφών και των μικρών παιδιών (0-3 χρόνων) στο παράδειγμα του Lóczy», στο *Σύγχρονες τάσεις και προοπτικές στην Προσχολική Αγωγή και Εκπαίδευση του 21ου αιώνα*, Πρακτικά 2ου Διεθνούς Συνεδρίου Προσχολικής Αγωγής, Ιωάννινα, 22-24 Οκτωβρίου 2010, τ. Α', σ. 561-569.
- Szanto-Feder, A. (επιμ.), *Lóczy: un nouveau paradigme?*, Παρίσι, Puf, 2002.
- Tardos, A., «Observation du bébé dans sa relation avec le soignant», στο Μ. Dugnat (επιμ.), *Le monde relationnel du bébé*, Τουλούζ, érès, 2001, σ. 59-74.
- Tardos, A., «L'observation du bébé dans l'approche d'Emmi Pikler», στο Μ. Dugnat (επιμ.), *Observer un bébé avec attention?*, Τουλούζ, érès, 2001, σ. 51-65.

Bernard Golse*

Πρόλογος

Ανταποκρίθηκα με μεγάλη μου χαρά στην πρόσκληση να προλογίσω αυτό το βιβλίο σχετικά με την πικλεριανή προσέγγιση για την υποδοχή των πολύ μικρών παιδιών όχι μόνο επειδή από το 2007 είμαι πρόεδρος στο γαλλικό τμήμα της Ένωσης Pikler Lóczy (Association Pikler Lóczy-France, APLF), που ιδρύθηκε από τη Geneviève Appell το 1984 με σκοπό να διαδώσει στη Γαλλία τις εργασίες του Ινστιτούτου Pikler Lóczy της Βουδαπέστης, αλλά

* Ο Bernard Golse είναι παιδοψυχίατρος-ψυχαναλυτής, μέλος της Γαλλικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας (Association psychanalytique de France), επικεφαλής του Τμήματος Παιδοψυχιατρικής του Νοσοκομείου Necker-Enfants Malades (Παρίσι), καθηγητής Ψυχιατρικής του Παιδιού και του Εφήβου στο Πανεπιστήμιο René-Descartes (Παρίσι 5), μέλος του επιστημονικού συμβουλίου της Γαλλικής Εταιρείας Ψυχιατρικής του Παιδιού και του Εφήβου και Συναφών Επιστημών (Société française de psychiatrie de l'enfant et de l'adolescent et des disciplines alliées, SFPEADA)· πρόεδρος της Ένωσης Pikler Lóczy Γαλλίας, πρόεδρος της Εταιρείας για την Εκπαίδευση στην Ψυχαναλυτική Ψυχοθεραπεία του Παιδιού και του Εφήβου (Association pour la formation à la psychothérapie psychanalytique de l'enfant et de l'adolescent, AFPPEA), πρόεδρος της Ένωσης CEREP-Phymentin· πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Ψυχοπαθολογίας του Παιδιού και του Εφήβου (Association européenne de psychopathologie de l'enfant et de l'adolescent, AEPEA), πρόεδρος του Διεθνούς Συντονιστικού Οργάνου των ψυχαναλυτικών ψυχοθεραπευτών που ασχολούνται με άτομα με αυτισμό (Coordination internationale entre psychothérapeutes psychanalystes s'occupant de personnes avec autisme, CIPPA).

και επειδή η Emmi Pikler (1902-1984) ήταν πράγματι μια από τις σπουδαίες παιδαγωγούς του 20ού αιώνα, μια παιδαγωγός της οποίας η σκέψη και η εμπειρία αντιπροσωπεύουν για όλους εμάς σήμερα μια θεμελιώδη εννοιολογική κληρονομιά στο πλαίσιο των πρακτικών που εφαρμόζουμε σε παιδιά πρώιμης παιδικής ηλικίας.

Το βιβλίο αυτό, επιμελημένο από τη Miriam Rasse, διευθύντρια της APLF, έρχεται την κατάλληλη στιγμή για να υπενθυμίσει ορισμένα θεμελιώδη στοιχεία της πικλεριανής προσέγγισης, τα οποία μας φαίνονται εξαιρετικά πολύτιμα για την ψυχική ανάπτυξη και ωρίμανση των παιδιών και, κατά την άποψή μου, διατηρούν –εβδομήντα περίπου χρόνια μετά τη δημιουργία του ιδρύματος Łódź– όλη την κλινική, θεωρητική και επιστημολογική νεωτερικότητά τους.

Γιατί την κατάλληλη στιγμή; Πρώτα από όλα, επειδή ζούμε ολόένα και περισσότερο κάτω από το βάρος μιας τριπλής κουλτούρας που δείχνει επιζήμια για την πρώιμη ανάπτυξη των παιδιών: μια κουλτούρα των ειδικών που αποκλείει τους γονείς, μια κουλτούρα ταχύτητας που απαξιώνει τη σπουδαιότητα του προσωπικού ρυθμού ανάπτυξης κάθε παιδιού και, τέλος, μια κουλτούρα αποτελέσματος που απορρίπτει το ενδιαφέρον για τις ποιοτικές διαδικασίες κατάκτησης και μάθησης προς χάρη μιας υπερβολικής εστίασης στο ζήτημα της αποτυχίας ή της επιτυχίας, οι οποίες αξιολογούνται ως επί το πλείστον με ποσοτικούς όρους.

Δεύτερον, επειδή η πικλεριανή προσέγγιση αναδεικνύει όλη τη σημασία της ιδιαιτερότητας και της μοναδικότητας κάθε παιδιού –σεβόμενη μια διαφορετικότητα που, όπως γνωρίζουμε, υπονομεύεται σε μεγάλο βαθμό στην εποχή μας εξαιτίας ενός κοινωνικοπολιτισμικού πλαισίου το οποίο ελάχιστο σεβασμό δείχνει απέναντί της παρότι αποτελεί σημαντική πηγή πλούτου– σε συνδυασμό με την ιδιαίτερη θέση της νεοτενίας και της επιγένεσης στο ανθρώπινο είδος. Από αυτή την οπτική γωνία, ο τίτλος της τελευταίας ταινίας του Bernard Martino, αφιερωμένης στο

Ινστιτούτο Pikler Lóczy της Βουδαπέστης και στο μέλλον του, γίνεται εδώ απόλυτα κατανοητός: Lóczy, *une école de civilisation* («Lóczy, ένα σχολείο πολιτισμού», 2015), διότι στον πυρήνα της πικλεριανής προσέγγισης βρίσκεται πράγματι η διάσταση της ανθρωπίνης ιδιότητας.

Και τρίτον, επειδή φαίνεται πλέον σήμερα ότι η πικλεριανή προσέγγιση υποστηρίζεται ολοένα και περισσότερο από τις εξαιρετικές προόδους στο πεδίο των νευροεπιστημών,¹ κάτι που είναι σημαντικό να υπογραμμίσουμε προκειμένου να δείξουμε τον αυθεντικά πρωτοποριακό χαρακτήρα της σκέψης της Pikler, αν και η ποιότητα της φροντίδας προς τα πολύ μικρά παιδιά είναι αυτή καθαυτή μια επιταγή που δεν θα έπρεπε να χρειάζεται την επικύρωση από επιχειρήματα προερχόμενα εκτός του πεδίου της.

Θα προσθέσω ότι η πικλεριανή προσέγγιση έχει μεν εφαρμοστεί και διαμορφωθεί, ιστορικά μιλώντας, στο πλαίσιο του ιδρύματος Lóczy, αλλά σήμερα δεν θα ήταν πλέον δυνατόν να περιοριστεί στη φροντίδα των βρεφών σε μια δομή, όπως αντίστοιχα και οι διαπιστώσεις της ψυχανάλυσης δεν θα μπορούσαν να μείνουν περιχαρακωμένες στα στενά όρια του πλαισίου της τυπικής θεραπείας. Αν υπάρχει μια αλήθεια στην πικλεριανή προσέγγιση, κάτι για το οποίο προσωπικά είμαι βαθιά πεπεισμένος, δεν μπορεί να αποτελεί μια αυστηρά τοπική αλήθεια, και είναι σαφές ότι οι θεμελιώδεις αρχές της μπορούν να εφαρμοστούν σε πλαίσια διαφορετικά από το τυπικό πλαίσιο μιας δομής αγωγής και φροντίδας της πρώιμης παιδικής ηλικίας.

Τα οφέλη της πικλεριανής προσέγγισης αφορούν όντως όλα τα βρέφη, δεδομένης της ευαλωτότητάς τους στα πρώτα τους βήματα και της μεγάλης αρχικής εξάρτησής τους από το πε-

1. B. Golse, «L'approche piklérienne au carrefour des neurosciences et de la psychanalyse», *Journal de la psychanalyse de l'enfant*, 2015, τ. V, τχ. 1, σ. 217-244.

ριβάλλον τους. Αυτό είναι και το θεμέλιο όσων υποστηρίζει το παρόν συλλογικό έργο, το οποίο μας μιλά για βρέφη σε καθημερινές πλέον καταστάσεις στις δομές αγωγής και φροντίδας της πρώιμης παιδικής ηλικίας που προτείνουν στις οικογένειες πολλαπλούς τρόπους υποδοχής των παιδιών τους.

Οι καταστάσεις αυτές μπορούν γρήγορα να αποδειχθούν άναρχες και επιζήμιες αν δεν καταφέρουμε να συνδέσουμε τους διάφορους ενδιαφερόμενους, συμπεριλαμβανομένων των γονιών, με ένα κοινό νήμα που να εγγυάται στα παιδιά τη συνοχή και τη συνέχεια, στοιχεία απαραίτητα για να εδραιώσουν ένα αίσθημα ύπαρξης και ασφάλειας, καθώς και την αίσθηση ότι παρά τη θεμελιώδη ανωριμότητά τους είναι και τα ίδια συντελεστές της ανάπτυξής τους.

Πράγματι, η πικεριανή προσέγγιση λαμβάνει υπόψη της τη μεγάλη ασυμμετρία ανάμεσα στη λειτουργία του παιδιού και στη λειτουργία του ενήλικα, αλλά και τη συμπληρωματικότητα και την αμοιβαιότητα που τις ενώνουν εξ αρχής. Προανήγγελλε έτσι κατά κάποιον τρόπο όλα όσα ένας συγγραφέας όπως ο J. Laplanche μπόρεσε στη συνέχεια να θεωρητικοποιήσει, σε ψυχανalyτικό επίπεδο, γύρω από την έννοια της «θεμελιώδους ανθρωπολογικής κατάστασης»,² την οποία θεωρούσε ειδικά ανθρώπινο χαρακτηριστικό.

Φυσικά, κάθε φορά που η ψυχανάλυση εγκαταλείπει το πεδίο της τυπικής θεραπείας πρέπει να συναινεί στο να μεταμορφώνεται έστω και λίγο προκειμένου να προσαρμόζεται σε νέα πεδία εφαρμογής. Με τον ίδιο τρόπο, η πικεριανή προσέγγιση πρέπει να προσαρμόζεται σε τομείς διαφορετικούς από εκείνον

2. J. Laplanche, «À partir de la situation anthropologique fondamentale», διάλεξη του Jean Laplanche στην Ψυχανalyτική Εταιρεία του Παρισιού (SPP) στις 20 Νοεμβρίου 2001 (με θέμα τον A. Green), στο *Penser les limites. Écrits en l'honneur d'André Green* (συλλογικό έργο), Παρίσι, Delachaux et Niestlé, σειρά «Champs psychanalytiques», 2002, σ. 280-287.

της δομής, και αυτό μας βοηθούν να δούμε οι συγγραφείς που συνέβαλαν στο παρόν έργο.

Μια κληρονομιά μεταδίδεται, αλλά δεν υπάρχει μετάδοση χωρίς εξέλιξη, τροποποίηση και προσαρμογή αυτού που μεταδίδεται σε νέα ιστορικά ή πολιτισμικά δεδομένα. Οι αληθινές κληρονομίες δεν αποτελούν σε καμία περίπτωση εμπόδιο στην ελευθερία, θα λέγαμε μάλιστα ότι συνιστούν την προϋπόθεσή της στον βαθμό που, όπως τα βρέφη, μπορούμε να είμαστε ο εαυτός μας μόνο δανειζόμενοι στοιχεία από τους άλλους, αλλά φυσικά χωρίς αυτό το χρέος προς την ετερότητα να μας καταδικάζει στην αλλοτρίωση.

Εδώ έγκειται το ζητούμενο των φροντίδων μας προς τα πολύ μικρά παιδιά, και νομίζω ότι η πικλεριανή προσέγγιση είναι ιδιαίτερα ικανή να τους προσφέρει εκείνες τις συνθήκες ανάπτυξης που ευνοούν τη σταδιακή ανάδυση της ελευθερίας της σκέψης τους.

Ευχαριστώ τη Miriam Rasse και τους/τις υπόλοιπους/ες συγγραφείς για το βιβλίο αυτό που μαρτυρά τη ζωτικότητα της πικλεριανής προσέγγισης, η οποία κατάφερε να διανύσει αρκετές δεκαετίες και συνεχίζει να φέρει εξελικτικές και προσαρμοστικές δυνατότητες. Η Ένωση Pikler international καλείται σήμερα να εγγυηθεί την ανάπτυξη αυτών των δυνατοτήτων και να εξασφαλίσει τη διατήρησή τους.